

*Калініченко Б.В.,
аспірант відділу секторальних прогнозів
та кон'юнктури ринків,
Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України*

РОЗВИТОК КОНКУРЕНЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті досліджено питання еволюції конкуренції, розглянуто фундаментальні підходи до визначення поняття «конкуренція» та охарактеризовано наслідки конкуренції для економічної системи. Виявлено економічні умови та фактори, що впливали на розвиток конкуренції в різні історичні періоди. Визначено основні форми конкуренції на національному та наднаціональному рівнях. Узагальнено сучасні тенденції конкурентних відносин в умовах глобалізації.

Ключові слова: конкуренція, конкурентні відносини, монополія, глобалізація, концентрація, інтеграція.

Постановка проблеми. Від перших уявлень до формування сучасного розуміння конкуренції пройшов тривалий історичний період, як наслідок, теоретичні концепції конкуренції зазнавали неодноразового перегляду основних положень щодо визначення її сутності та основних факторів, які впливають на конкурентний механізм. Системне дослідження конкуренції надасть можливість оцінити існуючі напрями та перспективи розвитку конкурентних відносин та їхніх форм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць, в яких досліджуються теоретичні основи конкуренції, її сучасні форми та методи, світове конкурентне середовище, необхідно зазначити таких зарубіжних вчених, як: А. Сміт [1], А. Маршалл [2], Й. Шумпетер [3], Дж. Робінсон [4], Е. Чемберлін [5], М. Портер [6], Ф. Хайєк [7], Г. Хамелта К. Праххалад [8]. Серед вітчизняних вчених зазначені питання виділяються у працях В. Базилевича [9], В. Лагутіна [10], З. Борисенко [11], Г. Филюк [12], А. Герасименко [13] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки конкуренція як економічний феномен тісно пов'язана з рівнем розвитку суспільства, то фундаментальні проблеми (поняття та сутність конкуренції, взаємозв'язок монополії та конкуренції, специфіка конкурентних відносин) потребують уточнення та конкретизації відповідно до сучасних економічних умов.

Мета статті полягає у системному дослідженні теоретико-методологічних підходів та генезису конкурентних відносин, формулюванні економічного уявлення щодо еволюційного розвитку конкуренції в контексті історичної трансформації ринкових структур та виявленні її особливостей із врахуванням впливу глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція теоретичних концепцій конкуренції нероздільно пов'язана із розвитком економіки та суспільства, з історією становлення товарообміну, виробництва та збуту товарів і послуг, з науково-технічним прогресом. Дослідження генезису теорій конку-

ренції, розуміння її ролі у ринковій економіці, аналіз тенденцій конкуренції та процесів, пов'язаних з діяльністю економічних суб'єктів, дає змогу спрогнозувати ймовірні наслідки для економічної системи.

Термін «конкуренція» етимологічно походить від латинського слова *concurrere* – «зіштовхуюсь». Становлення теоретичних уявлень про конкуренцію як невід'ємного процесу господарювання відбувалося у контексті розвитку економічних систем та еволюції основних парадигм економічної теорії. Під впливом економічних процесів, що характерні певному історичному етапу розвитку господарства, в економічній науці формувалася методологія дослідження конкуренції в межах новостворених наукових напрямів економічної теорії.

Конкурентні відносини виникли задовго до перших концептуалізованих теоретичних поглядів щодо механізму конкурентної боротьби. У період розладу первіснообщинного ладу та виникнення докапіталістичного виробництва конкуренція відображала змагальні відносини, які розвивалися в умовах простого товарного виробництва. Давньогрецькі дослідники (*Ксенофонт, Платон, Арістотель*) виділяли дві форми змагальних відносин: між робітниками та між рабовласниками, які змагалися один з одним у нарощуванні багатства за рахунок експлуатації рабів [14].

Вчені Древнього Риму (*Катон, Варрон, Колумелла*) поглибили характеристику форм змагальних відносин та запропонували заохочення рабів до трудової конкуренції. Так механізм мотивації передбачав розрахунок трудоднів та використання принципу матеріальної зацікавленості: пом'якшення режиму праці, зменшення необхідних обсягів робіт, покращення харчування. Значна увага приділялася моральному фактору. Для створення додаткової масової продуктивної сили рабовласники радилися з рабами задля врахування досвіду та ознайомлення з можливостями рабів.

У період Середньовіччя вчені (*Фома Аквінський*) дотримуються позиції позаекономічного примусу, експлуатації кріпосних християн феодалами. Господарству Середньовіччя характерні наступні економічні ознаки: монополія феодалів на землю, ієрархічна структура земельної власності, що ґрунтувалася на васальних зв'язках, нерозмірність господарських угідь та обсягів селянського виробництва, рентна форма експлуатації феодално-залежного селянства. Оскільки змагальна тенденція Середньовіччя ґрунтувалася на експлуатації кріпосних християн, конкуренція здебільшого існувала між феодалами та була обмеженою серед кріпаків.

Наступним історичним етапом розвитку конкурентних відносин можна вважати перехід європейського суспільства

від феодального до індустріального. У період XV–XVII ст. поглиблюється суспільний поділ праці, розвивається зовнішня та внутрішня торгівля, зростає роль грошей. Перехід на мануфактурне виробництво спричиняє занепад феодального господарства та появу нового класу – капіталістів. На даному етапі розвитку господарства конкурентні відносини існували в процесі першочергового накопичення капіталу. Вплив на капіталістичну конкуренцію був спричинений великими географічними відкриттями, формуванням національних економік на ринкових засадах, розвитком світового ринку, зародженням капіталістичного виробництва, зростанням обсягів зовнішньої торгівлі, розвитком торговельного капіталу [15].

Початковий етап наукового дослідження конкуренції відображається у працях представників першої школи політичної економії – меркантилізмі (XV–XVII ст.). Відповідно до ідей *Т. Мана, А. Монкрентьєна, А. С'єрра*, держава має здійснювати активне втручання у господарське життя, метою якого є обмеження конкуренції та ввезення зарубіжних товарів, забезпечення пільг різним формам торгівлі.

Іншою фундаментальною школою, що досліджувала економічний феномен конкуренції, вважається фізіократизм (початок XVIII ст.). За фізіократами (*Ф. Кене, А. Тюрго*) закріпилася ідея про те, що конкуренція – природна форма ринкових відносин, яка не потребує втручання з боку держави. Фізіократи, на протигагу меркантилістам, виступали як прихильники невтручання держави в економічне життя країни, були противниками різного роду монополій, захисниками свободи здійснення підприємницької діяльності. На думку фізіократів, вільна конкуренція встановлює найбільш вигідну для обох сторін ціну, однак ліквідує прибуток від торгівлі або перепродажу [16].

В період мануфактурного капіталізму та промислового перевороту другої половини XVIII ст. набувають популярності ідеї класичної школи політичної економії. Це обумовлено суспільною потребою в теоретичному обґрунтуванні нових явищ і процесів, які відбувалися в ті часи, зокрема: формування ринкових відносин, вільного підприємництва, поява буржуазії, яка стала панівною силою в усіх сферах господарства, її боротьби проти пережитків феодалізму. Основними представниками класичної школи політичної економії вважають *А. Сміта, У. Пеммі, Д. Рікардо, Дж. Ст. Мілля* та ін. Їх дослідження будувалися на індивідуалізмі, економічному лібералізмі та ідеалізації досконалої конкуренції. Конкуренція і монополія розглядалися як антиподи. Вони вважали, що конкуренція є силою, яка встановлює ринкову ціну на «природному» рівні. У свою чергу, монополія розглядалась не як різновид ринку, а як його повне заперечення. Представниками школи було закладено основи поведінкового та структурного аналізу конкуренції і монополії.

Перше цілісне, теоретично обґрунтоване положення про механізм конкурентної боротьби розробив у середині XVIII ст. класик політичної економії *А. Сміт*. Англійський економіст сформував поняття конкуренції як суперництва, що впливає на рівень цін, виявив принцип конкуренції – автоматичного механізму урівноважування, так званої «невидимої руки», визначив основні умови ефективної конкуренції, розробив модель посилення та розвитку конкуренції [1].

Розвиток класичної політичної економії спричинив появу альтернативних наукових поглядів, зокрема, історичної школи політичної економії в Німеччині (XVIII–XIX ст.). Історична

школа не приймала принципи політичної економії, які спрямовані на свободу підприємництва і вільної торгівлі. Згідно ідей *К. Бюхера, Ф. Клейнвехтера, Л. Брентано*, суб'єкти господарювання прагнуть до зниження ризику та невизначеності, тому у результаті зростання концентрації виробництва і загострення конкурентної боротьби виникають великі господарські об'єднання. Основним внеском школи є еволюційно-історичний підхід дослідження конкуренції, постановка проблеми державного регулювання капіталістичних монополій, захист національних виробників на певній стадії.

Початок становлення марксистської економічної теорії, як напрям класичної політичної економії, пов'язаний зі становленням розвинутого капіталізму епохи вільної конкуренції, який прийшов на зміну феодалізму у передових країнах світу (XIX ст.). Промисловий переворот в Англії (XVIII–XIX ст.) сприяв розвитку капіталізму на основі зростання продуктивних сил, заміні ручної праці машинами. У своїх працях марксистів довели, що загострення конкурентної боротьби веде до зростання концентрації виробництва, а відтак – до монополізації економіки.

Засновник марксистської теорії *К. Маркс* здійснив вагомий внесок у розвиток моделі досконалої конкуренції, розмежував внутрішньогалузеву та міжгалузеву форми конкуренції, визначив їх зміст, а також припустив, що капіталістична конкуренція формується на різниці між вартістю товару та витратами на його виробництво [17].

Опоненти марксистської теорії – неокласична школа та її послідовники – до кінця першої чверті XX ст. відстоювали ідею «досконалості» вільної конкуренції. Характерними ознаками економіки суспільства XIX ст. були посилення централізації та концентрації, зростання уваги до монополій і утворення монопольних структур як засобу захисту від конкуренції. Неокласики більш детально сформулювали вплив конкуренції на цінову політику.

У XIX ст. у світовому господарстві відбувається промисловий переворот – розвинуті країни вступають у добу індустріалізації, науково-технічної революції, стрімких структурних змін у світовій економіці. На думку неокласиків, конкуренція набуває нового значення та заохочує бізнес-структури до підвищення ефективності виробництва, що виявляється у вигляді раціонального використання економічних благ, застосування новітніх засобів виробництва, технологічного обладнання.

Період індустріалізації характеризувався концентрацією виробництва та капітальними змінами в організації й управлінні виробництвом. Таким чином, виникають монополії, що поглиблюють нерівномірність у розвитку окремих країн та загострюють міждержавні суперечності. Великі підприємства захоплювали більшу частину ринку, займали на ньому домінуюче положення, отримували можливість диктувати ціни та перешкоджати входженню у галузь іншим підприємствам.

Перші практичні підходи дослідження досконалої конкуренції і монополії з позицій визначення ціни і об'ємів виробництва з'явилися у працях таких представників математичної школи, як *А. Курно, У. Джевонс*. У наукових поглядах математичної школи була закладена ідея єдиності, стійкості та детермінованості рівноваги. *А. Курно* розширив концепцію конкуренції, вказавши роль числа конкурентів та уточнивши їх вплив, однак не враховував вхідні бар'єри. Значення інформованості

учасників ринку для формування досконалої конкуренції чітко визначено У. Джевонсом та закладено у концепцію конкуренції, згідно з якою ринок повинен бути теоретично досконалим: усі економічні суб'єкти володіють вичерпною інформацією щодо умов попиту та пропозиції, є абсолютно вільними у реалізації обміну, що здійснюється з метою отримання хоча б найменшої вигоди та не допускають будь-якої таємної змови, яка сприяє створенню неприродних мінових відносин [16].

У другій половині XIX ст. виникають великі підприємства та їх об'єднання, посилюється процес концентрації виробництва: на підприємствах зосереджуються значні маси робочої сили, обсяги виробленої продукції та виконаних робіт. Капіталізм вільної конкуренції почав переростати в монополістичний капіталізм, конкуренція стає недосконалою, основою трансформації виступають галузеві монополії. Монополістичні об'єднання зміцнюють свої позиції у промисловості та банківській сфері, встановлюється власний контроль над виробництвом у країнах Західної Європи та США, відбувається зрощення капіталів і формування на цій основі спільного фінансового капіталу.

Особливості конкурентних відносин в умовах концентрації виробництва досліджував один із провідних представників неокласичної економічної теорії, засновник кембриджської школи маржиналізму А. Маршалл. Під час дослідження питання конкуренції вчений обґрунтував механізм автоматичного встановлення рівноваги на ринку за допомогою досконалої конкуренції та дії законів граничної корисності й граничної продуктивності, уперше піддав критиці умовність моделі чистої конкуренції, розробив теорію аналізу часткової і довгострокової стійкої рівноваги на ринку [2].

Кінець XIX – початок XX ст. характеризується загрозою вільної конкуренції. Дж. Кларк [18; 19], Й. Шумпетер [3], Ф.А. Хайек [7] висловлюють невдоволення існуючою моделлю досконалої конкуренції, що пов'язане з надмірною увагою лише до цінової конкуренції, яка не розкриває суть конкурентної діяльності. Критики моделі досконалої конкуренції вказували на елементи монополії в економіці, що не знаходять відображення в існуючій концепції. Й. Шумпетер детально досліджував аспекти змін конкуренції, які пов'язані з появою нових конкурентних механізмів. Конкуренція виникає з появою суб'єктів господарювання нового типу, які здатні забезпечувати покупця специфічними можливостями для задоволення споживчих потреб. Згідно з практичними висновками Й. Шумпетера, досконала конкуренція неможлива та не може вважатися прикладом ідеальної ефективності. Як наслідок, розробка теорії державної промислової політики буде помилковою, якщо спиратися на примус великого бізнесу в умовах досконалої конкуренції. Концепція досконалої конкуренції не враховувала динаміку конкурентної діяльності, ігнорувала важливість тимчасової активності конкурентів, маючи формальний характер.

На початку XX ст. економіка світу розвивалася під впливом монополій, що виникали в результаті розвитку технічного прогресу. На початку монополістичного капіталізму переважають галузеві монополії, які мали різні за рівнем концентрації виробництва й централізації капіталу форми: картель, синдикат, трест, конгломерат – монополістичне об'єднання. Теоретичні моделі, що розглядали лише відносини вільної конкуренції та монополії, поступово піддавалися сумніву [14].

Світова економічна криза 1929–1933 рр. ослабила систему ринкової економіки з пануванням монополій, продемонструвавши низьку ефективність ринкового економічного механізму у його саморегулюванні. Якщо неокласична теорія (кінець XIX – початок XX ст.) поширювалася на мікроекономічний аналіз, то після глибокої кризи початку 30-х років і в процесі тривалої депресії з високим рівнем безробіття з'явилася необхідність в появі макроекономічного аналізу, автором якого став видатний англійський економіст XX ст. Дж.М. Кейнс [20]. Пожвавлюється дискусія навколо питань теорії ціни та ринкового механізму розподілу обмежених ресурсів.

Монополізація економіки підірвала механізм вільного ціноутворення, який вже не міг автоматично відновлювати ринкову рівновагу, а тому за цих умов ринкове господарство, на думку Дж.М. Кейнса, буде постійно перебувати у стані депресії. Ринкові відносини значно модифікувалися, вільна конкуренція поступилася місцем монополіям і недосконалим конкуренції, а разом з обмеженням дії ринкового механізму вільної конкуренції втрачилися гнучкість і динаміка цін.

Активізуються дискусії про характер ціноутворення в умовах монополії ринку і про виникнення нецінових форм конкуренції. Наукові розробки Дж. Робінсона [4] та Е. Чемберліна [5] започаткували вивчення недосконалої конкуренції як однієї з можливих форм організації ринку. Згідно з теорією Е. Чемберліна, якщо в одній галузі конкурують дві або декілька великих компаній, то кожна може обирати варіант цінової або нецінової конкуренції. Вибір першого варіанту потребує від компанії великих фінансових витрат, що свідчить про значний розрив в ефективності та фінансовій потужності окремих учасників ринку та розрахований, як правило, на витіснення або поглинання конкурента. Проте дана ринкова стратегія контролюється у багатьох країнах діючим конкурентним правом, тому поширеними є нецінові методи внутрішньогалузевої конкуренції. До нецінових методів конкуренції належать: додаткове інвестування в НДДКР з метою підвищити якість та посилити відмінності своєї продукції від товарів конкурента; реклама, додаткові послуги; промисловий шпіонаж тощо.

За умов великої кількості виробників та продавців даного товару кожен з них пропонує споживачам свій особливий, диференційований продукт. Диференціація продукту є наслідком низки умов: конструктивні особливості, форма пропозиції, оригінальна реклама, унікальна торгова марка; особливий набір послуг, що супроводжує пропозицію продукту, персональні властивості продавця, його бізнес-репутація та імідж; конкретне місце знаходження та ін. З урахуванням даних умов кожен продавець товару або послуг формує власне коло покупців та субринок, на якому продавець постає частковим монополістом, який регулює ціни. У подібній ситуації об'єм пропозиції виявиться дещо нижчим, ніж при досконалий конкуренції, а рівень цін – певною мірою вищим.

Науковим здобутком Дж. Робінсон є розробка аналізу недосконалої конкуренції між виробниками, кожен з яких володіє елементом монополістичної влади, створеної внаслідок диференціації продукції. Дж. Робінсон приділяє увагу можливостям монополій здійснювати дискримінацію цін з метою впливу на структуру сукупного попиту та регулювання збуту, досліджує вплив на характер ринкових структур. За великими компаніями визнається здатність створення галузевих монополій, які забез-

печуються «централізацією управління галуззю», фіксуванням цін олігополістичними групами.

Після Другої світової війни і до кінця XX ст. конкуренція набуває вираженого соціального характеру та підтримується державою через застосування конкурентної політики та анти-монопольного законодавства. Головними тенденціями у світовому економічному розвитку є: індустріалізація, науково-технічний прогрес, інтернаціоналізація виробництва. Змінюється структура національних господарств. До середини XX ст. сформувалися загальні уявлення про сутність конкуренції та її основні рушійні сили, утворилися чотири класичні моделі конкуренції: *досконала конкуренція, монополістична конкуренція, олігополістична конкуренція та чиста монополія.*

Економічно розвинені країни у другій половині XX ст. перейшли до якісно нового етапу економічного розвитку. Інвестиційна сфера була спрямована на масове споживання і соціальну інфраструктуру. Характерною особливістю було зростання у виробництві ролі науково-технічного прогресу, запровадження механізації та автоматизації виробництва, нових технологій. Це дало змогу вивільнити людські ресурси з матеріальної сфери виробництва і використати їх у сфері послуг. На фоні структурних змін у виробництві спостерігалось підвищення життєвого рівня населення.

В період 50-х – середини 70-х років XX ст. технологічна та інформаційна основа розвитку суспільства спонукає до перетворення індустріальної економіки в постіндустріальну. Стрімко зростає виробництво персональних комп'ютерів, створюються гнучкі системи виробництва, які дозволяють оперативну диференціювати виробництво продукції. У середині 70-х років починається розвиток енергозберігаючих виробництв. Здійснюються інвестиції у технологічну перебудову, використовуються альтернативні джерела енергії, будуються атомні електростанції, розвивається біотехнологія. Наука перетворюється у виробничу силу, скорочується термін від народження наукової ідеї до її реалізації, втілення у виробництво [15].

У зв'язку з використанням новітніх технологій відбувається інтенсифікація виробництва, зростають обсяги капіталовкладень. Основні інвестиції спрямовуються на інтенсивний розвиток економіки – модернізацію, автоматизацію виробничих процесів. Збільшуються обсяги капіталовкладень у невиробничу сферу: освіту, фахову підготовку, науку, медицину.

Посилюється економічна роль монополістичних об'єднань, поширеними процесами є злиття та поглинання фірм різних галузей економіки. Масовим явищем стало виникнення транснаціональних корпорацій – монополій, що створювали за кордоном власні або спільні виробничі філії. Вже до середини 1970-х років у світі діяло близько 100 тис. подібних корпорацій.

Наприкінці XX ст. в умовах постіндустріалізації формується поведінкова концепція дослідження конкуренції. В контексті поведінкового або біхевіористичного підходу, конкуренція трактується як змагання, суперництво, боротьба за гроші споживачів шляхом задоволення їх потреб. Об'єктами дослідження стають інструменти конкурентної боротьби на ринку. Вчені-економісти дотримуються певних підходів до трактування сутності конкуренції – структурного, функціонального, поведінкового та їх комбінації. Відповідно до структурного підходу, під конкуренцією розуміється модель, що визначає побудову ринку і використовується для передбачення поведінки господарюючого суб'єкту на ринку та способу виходу

на нього. Виходячи з функціонального підходу, конкуренція розглядається в якості суспільного інституту, що й визначає її головну роль в економіці – суперництво старого з новим, з інноваціями. Американський економіст *М. Портер* [6] виділив сторони конкуренції, які визначають рівень прибутку у галузі та ряд факторів, що впливають на інтенсивність конкуренції.

На межі XX–XXI ст. здобутки науково-технічного прогресу, поглиблення всесвітнього поділу праці, інтернаціоналізація виробництва, вдосконалення світової транспортної та інформаційно-комунікаційної інфраструктури сприяли подальшому розвитку глобальної економіки та переосмисленню ролі конкуренції. За таких умов конкурентна політика держав переорієнтовується: від повного заперечення монополії як гальмуючого фактору, що стримує розвиток, до підйому та стимулювання її як основи підвищення ефективності виробництва та забезпечення конкурентоспроможності.

Вирішальним фактором розвитку капіталістичної економіки XX ст. є монополії. Однак їхній вплив на економічний розвиток суперечливий. Зокрема, завдяки інтеграції монополії намагаються завоювати для своїх товарів нові сектори внутрішнього ринку, розширюючи свої виробничі потужності та здійснюючи нові капіталовкладення. Між тим це призводить до загострення конкурентної боротьби та створення передумов кризи перевиробництва. Також існують монополії, що уникають відкритої конкурентної боротьби, створюючи картелі, трести, різноманітні союзи на основі об'єднання капіталів та економічних зв'язків. В результаті економічні позиції монополій зміцнюються, а міжкорпоративна конкурентна боротьба набуває внутрішньокорпоративного характеру.

Реалії сьогодення засвідчують, що розвиток інформаційно-технологічної революції створив умови для переходу до значно вищого рівня господарства, сприяв об'єднанню підприємств у великі господарські комплекси. У розвинутих країнах практично всі підприємства є елементами більш складних корпоративних структур і міжнародних виробничих ланцюгів. Транснаціональні компанії створюють та контролюють міжнародні виробничі ланцюги, поглинаючи великі компанії країн, що розвиваються, а також країн, де ринки ще формуються. Завдяки поглинанню відбувається інтеграція економік менш розвинутих країн до системи міжнародного поділу праці. Особливість подібних утворень полягає в тому, що вони слугують основним каналом поширення високих технологій і високотехнологічних продуктів. Дані процеси спричинили скорочення кількості суб'єктів ринку та загального масштабу конкуренції, а також посилення монополізації національних економік.

Наслідком розвитку глобальної конкурентної боротьби є внутрішньокорпоративна конкуренція між суб'єктами господарювання. Ефективне використання технологічних та інформаційних можливостей суттєво видозмінює конкуренцію та стимулює великі компанії до уникнення конкурентних, змагальних відносин. Корпорації створюють партнерські зв'язки для плідної, економічно безпечної співпраці один з одним. В умовах нестабільної економічної кон'юнктури об'єднані підприємства, ймовірно, є найоптимальнішою формою отримання взаємної вигоди від партнерства.

Аналіз світового економічного середовища та ринкового простору свідчить, що характерними особливостями конкуренції у сучасних умовах є наступні процеси [12]:

- скорочення кількості суб'єктів ринку та загального масштабу конкуренції;
- посилення монополізації національних економік і світового ринку;
- конкуренція втрачає класичні форми і стає глобальною за характером;
- трансформація механізмів конкуренції та її методів як наслідок лібералізації національних економік та інтенсифікації процесів глобалізації;
- поглиблення співробітництва між національними державами та міжнародними монополіями;
- рух інтелектуальних ресурсів та інтелектуального капіталу як наслідок глобальної конкуренції.

Висновки. Отже, проаналізувавши еволюційні зміни конкурентних відносин в умовах динамічних перебудов ринкового середовища, можна стверджувати, що економічні підходи щодо трактування конкуренції відображають причинно-наслідкову взаємозалежність змін у суспільстві та економічних процесів в межах ринкового простору. Таким чином, на сучасному етапі розвитку конкурентних відносин економічні умови потребують перегляду та розширення традиційних концепцій конкуренції. Необхідно також враховувати трансформацію поведінки компаній на ринках: агресивна боротьба за збільшення ринкової частки, споживачів та прибутку змінюється в сторону орієнтації на партнерство та взаємодію, створення корпорацій, транснаціональних компаній, великих об'єднань підприємств та міжнародних виробничих ланцюгів. Це спричинено інформаційно-технологічним прогресом, глобалізацією світової економіки, націленістю суб'єктів господарювання на уникнення ймовірних економічних ризиків і мінімізацію фінансових втрат. Зважаючи на непередбачуваність змін характеру та форм конкурентних відносин, їхній тісний взаємозв'язок із господарськими процесами на національному та наднаціональному рівнях, економічна конкуренція об'єктивно потребує подальшого дослідження, особливо в умовах інноваційно-інформаційної революції.

Література:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства / А. Смит. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 332 с.

2. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1993. – Т. 1. – 415 с.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер. – М.: Эксмо, 2007.
4. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж. Робинсон; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 473 с.
5. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции: переориентация теории стоимости / Э. Чемберлин; пер. с англ.; под ред. Ю.Я. Ольсевича. – М.: Экономика, 1996. – 351 с.
6. Портер М. Конкуренция: [учеб. пособ.] / М. Портер. – М.: Вильямс, 2000. – 495 с.
7. Хайек Ф.А. Познание, конкуренция и свобода / Ф.А. Хайек. – СПб.: Пневма, 1999.
8. Хамел Г. Конкурируя за будущее. Создание рынков завтрашнего дня / Г. Хамел, К. Праххалад; пер. с англ. – М.: Олимп-Бизнес, 2002. – 288 с.
9. Базилевич В.Д. Формирование конкурентной среды в транзитивной экономике: проблемы, тенденции, противоречия / В.Д. Базилевич // Конкуренция: вестник Антимонопольного комитета Украины. – 2003. – № 2(5). – С. 24–28.
10. Лагутін В.Д. Конкурентна політика держави а умовах трансформації національної економіки: [монографія] / За заг. ред. В.Д. Лагутіна. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 308 с.
11. Борисенко З.М. Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України: [монографія] / З.М. Борисенко. – К.: Таксон, 2004. – 334 с.
12. Филюк Г.М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації: [монографія] / Г.М. Филюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 404 с.
13. Герасименко А.Г. Ринкова влада: джерела, масштаби, наслідки: [монографія] / А.Г. Герасименко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 600 с.
14. Ковальчук В.М. Історія економіки та економічної думки: [навч. посіб.] / [В.М. Ковальчук, М.В. Лазарович, М.І. Сарай]. – К.: Знання, 2008. – 647 с.
15. Леоненко П.М. Економічна історія: [навч. посіб.] / П.М. Леоненко, П.І. Юхименко. – К.: Знання-Прес, 2004. – 570 с.
16. Історія економічних вчень: [підручник] / [В.Д. Базилевич, П.М. Леоненко, Н.І. Гражевська та ін.]; за заг. ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2005. – Ч. 1. – 567 с.
17. Маркс К. Капітал: в 4 т. / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1983. – 454 с.
18. Clark J. M. Competition as a Dynamic Process, Washington (D.C.), 1961. – P.9.
19. Clark J. M. Toward a Concept of Workable Competition // The American Economic Review. 1940. – Vol. 30. – № 2. – P. 242, 256.
20. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс; пер. с англ. Н.Н. Любимова; под ред. Л. П. Куракова. – М.: Гелиос АРВ, 2002. – 351 с.

Калиниченко Б.В. Развитие конкуренции в контексте экономических трансформаций: теоретический аспект

Аннотация. В статье исследованы вопросы эволюции конкуренции, рассмотрены фундаментальные подходы к определению понятия «конкуренция» и охарактеризованы последствия конкуренции для экономической системы. Выявлены экономические условия и факторы, которые влияли на развитие конкуренции в разные исторические периоды. Определены основные формы конкуренции на национальном и наднациональном уровнях. Обобщены современные тенденции конкурентных отношений в условиях глобализации.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентные отношения, монополия, монопольные структуры, глобализация, концентрация, интеграция.

Kalinichenko B.V. The evolution of competition in the context of economic transformations: theoretical aspect

Summary. The theoretical aspects of competition's evolution, the fundamental approaches to defining of competition were investigated and the consequences of competition for economic system were characterized. The economic conditions and forces that affected the development of competition in different historical periods were revealed. The main forms of competition on the national and supranational levels were identified. The modern tendencies of competitive relations under globalization conditions were generalized.

Keywords: competition, competition activity, monopoly, monopolistic structure, globalization, concentration, integration.